

FEMINISM AND GENDER EQUALITY IN A NEO-LIBERAL CONTEXT 1990-2010

MARTIN WOTTLE AND EVA BLOMBERG

Keywords

Gender equality politics, politics, neo-liberal feminism, history, female entrepreneurship

Summary

The article discusses the relationship between gender equality politics and the advancement of neo-liberalism in Sweden from the 1980s-90s. As theoretical starting point serves a discussion by Nancy Fraser, concerning the relationship between feminism and neo-liberalism, and her fears that capitalism has co-opted the feminist agenda, in fact putting feminism in the service of market-liberalism. From many perspectives, it is evident that Swedish society, like so many in the Western world, has been subjected to the forces of market logic, imbuing the politics from conservatism to social-democracy alike. To what extent has this development affected feminism on the one hand, and gender equality politics on the other? Do we detect a new kind of liberal feminism? A neo-liberal feminism?

The article makes use of empirical evidence concerning the current politics on behalf of the Liberal-Conservative Swedish Government to promote female entrepreneurship. Three political areas with relevance for both gender equality and the issue of female entrepreneurship are investigated: the future of the public welfare sector, the issue of tax-deduction for household services, and, finally, gender quotas and women on company boards.

While promoting a politics where the market is increasingly substituted for the public welfare-sector, and offered as a solution in most political areas, the Liberal-Conservatives of today have nevertheless embraced a feminist rhetoric. Acknowledging the forces of 'the gender power-order' and structural inequality is now a standard feature within liberal gender equality politics. This political merger between feminism and neo-liberal politics may be interpreted as just paying lip-service; as a way of reconciling a long tradition of consensus surrounding gender equality with the overall neo-liberal aim of transforming the entire society along market principles. But, we may also see a neo-liberal feminism in its own right, intent on expanding the field of gender equality to enterprise, ownership and economic power.

De senaste decenniernas nyliberala väg har omformat feminismens och jämställdhetens landskap. Med utgångspunkt hos Nancy Fraser, samt i en granskning av rikspolitikens fokusförflyttning mot kvinnors företagande, undersöker Martin Wottle och Eva Blomberg detta skeende i en svensk kontext.

FEMINISM OCH JÄMSTÄLLDHET I EN NYLIBERAL KONTEXT 1990-2010

MARTIN WOTTLE OCH EVA BLOMBERG

Elin: Är du feminist?

Per Schlingmann: Om man med feminist menar att se att det finns strukturproblem som leder till att kvinnor tjänar, äger och har mindre makt än män så är mitt svar ja.¹

I boken *(S)veket mot kvinnorna och hur högern stal feminismen* från 1998 tog journalisten Petra Ulmanen upp hur feminismen i Sverige stals och förvanskades av den politiska borgerligheten.² Hon beskriver hur en ny jämställdhetspolitik började formuleras efter den borgerliga regeringens nederlag i valet 1994 och hur jämställdhetsdebatten togs över av näringsliv och borgerlighet. Bland dessa aktörer fanns Timbro, Svenskt Näringsliv (då SAF) och andra borgerliga/liberala tankesmedjor som började ge ut en rad skrifter och artiklar om jämställdhet och feminism. Ulmanen visar att den politiska borgerligheten tog över problemformuleringsprivilegiet och att dess syn på ojämlika könsförhållanden i samhället kom att handla om privata och individuella lösningar.³

Drygt tio år senare analyserar den amerikanska filosofen Nancy Fraser hur andra vågens feminism har frodats under de nya liberala villkoren. Hon anser att feminismens framväxt som ett globalt samhälleligt massfenomen sammanföll med det kapitalistiska samhällets omvandling i nyliberal riktning. Hennes slutsats är att feminismen inte bara breder ut sig utan samtidigt har koopterats och förändrats av nyliberalismen.⁴ Tiina Rosenberg har sedermera anknutit till Fraser i en personlig betraktelse om feminismens uppgång och fall.⁵

Om vi har bevittnat den radikala feminismens fall, vilken sorts feminism har vi då fått – eller skapat? Genom att utgå från Frasers analys vill vi diskutera svensk feminism och jämställdhetspolitik från 1990 fram till idag. Vi fokuserar vår diskussion på tre politiska områden som vi menar har bidragit till att förändra de grundläggande villkoren i samhället efter 1990, och där den politiska borgerlighetens perspektiv på avgörande sätt skiljer sig från socialdemokraternas och vänsterns. Det handlar om politikområdena skatteavdrag för hushållsnära tjänster, kvinnor i företagsstyrelser och -ledningar samt privatiseringen av den offentliga sektorn. Vi behandlar inte feminism i alla dess schatteringar, kvinnorörelserna eller hela jämställdhetspolitiken utan i fokus för vår undersökning står rikspolitiken utifrån frågan om kvinnors företagande. Vårt syfte är att diskutera hur nyliberalismen har förenats och kombinerats med jämställdhetspolitiken och därigenom förändrat feminismens landskap.

Utifrån artikelns tema om den möjliga framväxten av en ny liberal feminism, är

det i första hand den politiska borgerligheten och näringslivet som kommer till tals. Perspektivet utgår ifrån att dessa instanser kan behandlas som en enhet. Förvisso finns skiljelinjer mellan partierna (och inom dem). Frågan om specifikt kvinnors företagande är i högre grad en hjärtefråga för centerpartister och folkpartister än moderater, och de olika partierna har delvis olika utgångspunkter i sin övergripande syn på jämställdhet. Vi menar emellertid att den politiska borgerligheten på de här diskuterade områdena har en tillräckligt tydlig gemensam bas för att på ett begränsat utrymme behandlas som en enhet. Den nya politiska inriktningen mot gynnsamt företagsklimat och (små-)företagsamhet gör också en jämförelse med företagarnas intresseorganisationer intressant. I likhet med Svenskt Näringsliv deltar småföretagarorganisationen Företagarna i politiskt tillsatta organ, styrelser och myndigheter, och spelar en relativt stor roll för utformningen av politiken efter 1991 vilket har lett till att organisationen anpassats efter den jämställdhetsdiskurs som varit rådande.⁶

Artikelns källmaterial utgår i huvudsak från propositioner och regeringsskrivelser kring de ovan nämnda politikområdena, samt utskottsbetänkanden, partireservationer och följdmotioner utifrån dessa. Urvalet är styrt av ambitionen att fånga in en övergripande borgerlig politisk diskussion. Detta material är sedan kompletterat med framför allt motioner, men också inlägg i riksdagens kammare. Med något undantag representerar dessa kompletterande material enskilda politiker, och inte partiståndpunkter. Vi ser dem dock som

viktiga inslag i den politiska diskussionen, då de i dessa sammanhang i regel ligger nära den officiella linjen, men ofta är friare formulerade än de centrala dokumenten, som propositioner och skrivelser.

Materialet från Företagarna bygger på en genomgång av organisationens kongressprotokoll, näringspolitiska program och verksamhetsberättelser, kompletterad med rapporter och skrivelser samt remissvar på statliga utredningar från åren 1991-2010. Vi har i andra sammanhang diskuterat spänningar inom organisationen när det gäller jämställdhetsfrågor och näringspolitik och då också analyserat Svenskt Näringslivs förhållande till jämställdhet.⁷ Metodiskt bygger texten på innehålls- och idéanalyser av ovanstående material, utifrån vårt urval vad som skrivs om jämställdhet samt arbetsmarknads- och näringslivsfrågor.

Vi börjar med att redogöra för våra teoretiska utgångspunkter. Därefter ger vi en bakgrund till jämställdhetspolitikens och feminismens utveckling i Sverige. Slutligen behandlar vi de tre politikområdena hushållsnära tjänster, kvoteringsfrågan och den offentliga välfärdssektorn samt diskuterar våra resultat.

Teoretiska utgångspunkter

Sambandet mellan feminismen och dagens kapitalistiska utveckling föranleder Nancy Fraser att formulera frågan: är detta enbart en tillfällighet eller finns det i själva verket något slags samhörighet mellan feminism och nyliberalism?⁸ Hon menar att den andra vågens feminism skapade en vision om ett samhälle präglad av rättvisa, frigörelse, antihierarki och antiimperialistiskt

systemskap.⁹ Idag, menar Fraser, har den feministiska kritiken av kapitalismen slagits i spillror och denna vänsterfeminism som sammanhängande tankesystem är stadd i sönderfall.¹⁰

På vilka sätt har västerländsk feminism förenats med nyliberalism? Fraser tar upp

Finns det i själva verket något slags samhörighet mellan feminism och nyliberalism?

tanken att kapitalismen har förmågan att omvandlas och reproducera sig genom att omforma och inkorporera delar av kritiken som riktats mot den.¹¹ Med exempel hämtade från Hester Eisenstein pekar Fraser bland annat på uppkomsten av mikrokreditsystem i tredje världen. Detta hyllade fenomen har i många länder inneburit att där staten gett upp kampen mot fattigdomen lyfts i stället marknaden fram, som ett sätt för kvinnor att förbättra sin position genom entreprenörskap.¹²

Ett annat exempel är feminismens tilltagande fokusering på erkännande snarare än omfördelning, något som Fraser behandlat vid flera tillfällen. Fraser anser att kraven på erkännande av olikhet inneburit att klassintresse alltmer ersatts av gruppidentiteter som grund för politisk mobilisering. Det problem denna förskjutning skapar handlar om huruvida rättigheter ska tolkas kulturellt eller socialt samt vilka politiska åtgärder som kan komma i fråga.¹³ Frågor om sexualitet och våld dominerar nu stora delar av den internationella agendan, snarare än fattigdom och ekonomisk orättvisa.

Så länge arméer av underbetalda kvinnliga arbetare utgör grunden för dagens globala kapitalism är krav på erkännande snarare än omfördelning betydligt mer harmlösa för dem som vill befria marknaden från alla slag av regleringar eller sociala begränsningar.¹⁴

Begreppet nyliberalism behöver preciseras. Vi tar fasta på samhällsvetaren Wendy Larners definition: ”nya former av politisk-ekonomisk styrning på basis av utvidgade marknadsrelationer”.¹⁵ Larners huvudpoäng är att nyliberalism inte ska ses som en logiskt sammanhängande uppsättning av politiska praktiker grundade på en lika sammanhängande diskurs eller ideologi.¹⁶ Hon hävdar att vi snarare än att bevittna ett samhälle som underkastas en allmän, politiskt påtvingad total omvandling, i stället ser en förvandling som består av en mängd strider och förhandlingar mellan hegemoniska och oppositionella diskurser. Detta resulterar vidare i en mobilisering av nya identiteter – individuella eller grupprelaterade. En följd av det nyliberala projektet har blivit att individuella identiteter i allt större utsträckning konstrueras som ekonomiska identiteter med ”konsumenten” som kärna, på bekostnad av identiteten som samhällsmedborgare. Den allmänna medvetenheten om identitetsfrågor har ökat och mobiliserat krav på grundval av kön, etnicitet etc.¹⁷

Enligt Larnar innebär detta att nyliberalismen inte nödvändigtvis är till nackdel för kvinnor; det rör sig inte om någon allmän backlash. Snarare ser hon en tydlig förbindelse mellan feministiska krav på kvinnors personliga självständighet och individualismens framskjutna ställning i den nyliberala diskursen.¹⁸

Detta är relevant för vår undersökning av en feminism som kämpar med att förena individuella rättigheter och nyliberalism med insikten om strukturell ojämlikhet.

Två skilda principer för jämställdhetspolitik

Svensk 1800-talsfeminism byggde på idéer om individualism, reformism, kvinnors rättigheter och emancipation. På liknande sätt verkade det tidiga 1960-talets kvinnorörelse för jämställdhet, och försökte förändra systemet inifrån snarare än att utgöra någon reell utmaning mot den rådande samhällsordningen.¹⁹ Detta kan också ses som måltavlan för en av de viktigaste kritiska invändningarna från vänsterhåll mot det som definieras som liberal feminism: att den så att säga nöjer sig med att sträva efter jämställdhet, i bemärkelsen jämställda förutsättningar, men inom ett rådande ”manligt” paradig; ett synsätt som till exempel enligt kritikerna accepterar fortsatt ojämlikhet mellan kvinnor.²⁰ Försvare av liberal feminism kan å andra sidan framhålla att det inte handlar om att bara ’lägga till’ kvinnor till ett färdigstöpt manligt samhälle, utan att kvinnans lika rättigheter oundvikligen kommer att leda till att även mannens positioner förändras. Däremot

rymmer liberal ideologi ingen tydlig vision för hur ett önskvärt framtida samhälle skulle se ut, ur ett könsperspektiv.²¹

Ett tidigare perspektiv på välfärdssektorn representerat av experter från olika akademiska ämnen ersattes långsamt av ett professionellt marknadsperspektiv

Jämställdhet var inte ett teoretiskt utan snarare ett samlande begrepp när frågor om könsroller sattes på den politiska dagordningen i början av 1960-talet. Jämställdhet skilde sig från jämlikhet men var inte politiskt belastat och fick stor genomslagskraft. I princip alla kunde samlas kring det eftersom det varken utmanade eller ifrågasatte rådande maktrelationer. Det blev det ultimata begreppet där två kön konstruerades och ställdes upp sida vid sida. Med begreppet jämställdhet introducerades också ett nytt politikområde: jämställdhetspolitiken.²²

Vi vill här lyfta fram jämställdhetspolitikens grundläggande principer. Den första principen, den formella jämställdheten, uttrycks genom negativa insatser, till exempel förbud mot diskriminering. Den utgår från liberala individuella rättighetsprinciper, med mindre inblandning av staten, och betonar jämlika förutsättningar, eller som likhet *i början*. Den andra principen, den materiella jämställdheten, betonar däremot jämlika rättigheter och syftar till likhet *i resultatet*. Den uttrycks

genom positiva åtgärder som exempelvis kvotering. Den materiella jämställdheten syftar till att skapa en kollektivt betonad jämställdhet, genom statlig styrning eller aktiva insatser.²³

Med detta i åtanke kan vi förtydliga vår huvudfråga: Hur kommer spänningarna inom det liberala projektet vad gäller begrepp som individ eller kollektiv till uttryck i de tre politikområdena? Men innan vi kommer in på undersökningen är en kortare bakgrundsteckning nödvändig för att kontexten ska bli tydlig.

Politiska förskjutningar

Ett nytt inslag i den svenska politiken från 1980-talets början var ekonomernas ökade inflytande inom departement och regeringskanslier, både i antal och i ideologisk tyngd. Ett tidigare perspektiv på välfärdssektorn representerat av experter från olika akademiska ämnen ersattes långsamt av ett professionellt marknadsperspektiv som dominerades av nationalekonomer, och formulerades i termer av produktivitet, effektivitet och utbud-efterfrågan.²⁴ Ett ökat inflytande från nyliberala idéer, tvärsöver det politiska spektrumet, kunde märkas. Dessa idéer anammades först av de moderata och liberala partierna men gradvis även av det socialdemokratiska och omvandlade på ett fundamentalt sätt politikens grundvalar.²⁵ Mot slutet av decenniet påbörjades inom socialdemokratin och fackföreningsrörelsen en omprövning av tidigare förhållningssätt, med ökat fokus på individuella rättigheter och acceptans för marknadstänkande.²⁶ Under 1990-talet satte näringslivet agendan för det offentliga

samtalet på ett mer offensivt sätt, och debattörer som Susanna Popova och Marie Söderqvist angrep med emfas först Jämställdhetsombudsmannen och senare feministiska forskare. Jämställdhetsfrågan

Den nyliberala utmaningen påverkade också statsfeminismen.

skulle vridas till en personlig fråga istället för en politisk, skriver Ulmanen.²⁷

Samtidigt växte en ny typ av kvinnorörelse fram, såsom Kvinnor Kan (1984), Ruter Dam (1987) och Företagsamma kvinnor (1995).²⁸ Kvinnor Kan arrangerade sin första mässa 1984, där man ville uppmärksamma kvinnors kompetens och idéer och, inte minst, slå ett slag för kvinnors företagande.²⁹ Kvinnor Kan samverkade aktivt med kvinnogrupper inom företagsorganisationen Företagarna.³⁰ Sedan 1990-talet har myndigheter skapats för att föra fram frågor om tillväxt, företagande och innovationer och inte minst initierat frågor om kvinnors företagande: Nutek (1991, från 2009 Tillväxtverket) och Vinnova (2001).³¹ Dessa myndigheters policyskapande roll har, oss veterligen, ännu inte undersökts.

Historikern Kjell Östberg gör gällande att den svenska kvinnorörelsens faser historiskt sett har tenderat att sammanfalla med andra betydande politiska och sociala rörelser. Exempelvis 1930-talet bevitnade en allmän expansion av folkrörelserna parallellt med ett genombrott för välfärdspolitiken som skulle komma att dominera

svensk politik under åtskilliga decennier framåt. Det är också det årtionde då en mäktig allians mellan kvinnorörelsen och det socialdemokratiska partiet etablerades.³² Senare ersattes 1960-talets liberala rörelse för lika rättigheter av den radikala kvinnorörelsen i kölvattnet efter den allmänna vänstervågen under slutet av 60-talet och hela 70-talet.³³ Utifrån Östbergs allmänna resonemang är det rimligt att anta att kvinnorörelsen – och vänsterfeminismen – knappast skulle kunna stå emot den nyliberala våg som utövade så starkt inflytande på samhället i stort.

Under 1990-talet ägde ett skifte rum inom feminismen och kvinnorörelsen. På ett akademiskt plan innebar postkolonial teori och queerteorins genombrott att en politik baserad på subjektskap, individuella rättigheter och ett bejakande av skillnad flyttade fram positionerna på bekostnad av vänsterinriktad kvinnopolitik med social och ekonomisk rättvisa som främsta mål. Den nyliberala utmaningen påverkade också statsfeminismen. Den kvinnorörelse som varit framgångsrik på 1970-talet, både ifråga om att föra fram sina idéer, genomföra sociala reformer och att bygga ett ”femokratiskt” nätverk inom det politiska etablissemang, tenderade nu att vända sig bort från sociala fördelningsproblem för att istället lyfta fram frågor som våld mot kvinnor, prostitution, trafficking och sexualitet.³⁴ Joyce Outshorn och Johanna Kantola har studerat dessa frågor ur ett bredare, internationellt perspektiv och funnit en tyst acceptans av den nyliberala agendan från en statsfeminism som riktat sitt intresse åt annat håll än mot ekonomisk fördelning.³⁵

Statsvetaren Drude Dahlerup har studerat feminismens utveckling i Sverige och Danmark från 1990-talet till 2004, och då bland annat granskat frågan om hur officiella politiska åtgärder för jämställdhet konstrueras och diskuteras. En av hennes slutsatser är att svensk feminism genomgick en politiseringsprocess under 1990-talet i den bemärkelsen att feministiska frågor blev en del av en politisk mainstreamdiskussion där alla partier var tvungna att ta ställning. Vid slutet av 1990-talet bekände sig de flesta riksdagspartier – socialistiska såväl som liberala – till feminismen, i någon mening. För partierna till vänster – Socialdemokraterna och Vänsterpartiet – innebar åren 1998-2001 att man närmade sig en feminism med avgjort radikalfeministiska drag. Vänsterpartiets ledare, Gudrun Schyman, gjorde feminismen till en av partiets centrala plattformar. År 2001 införlivades feminismen i det socialdemokratiska partiprogrammet med hänvisningar till könsförtryck och könsmaktordning.³⁶

De var dock inte ensamma. Begreppet könsmaktordning vann insteg i Centerpartiets politik, och 2001 gav flera representanter för Folkpartiet Liberalerna ut en bok med titeln *Liberal feminism*. Enligt Dahlerup var nu den grundläggande idén om strukturell ojämställdhet fast etablerad i det liberala blocket. Som liberaler föredrog de emellertid individuella snarare än kollektiva politiska lösningar. Denna vidsträckt anslutning till ett feministiskt språkbruk är med Dahlerups ord anmärkningsvärd, och det är en god illustration till hur en offentlig debatt pressar politiker att vidta åtgärder. Moderaterna och Kristdemokraterna slöt också upp kring jämställdheten men ryggade inför ordet feminism.³⁷

De politiska partiernas kvinnoförbund har agerat som påtryckningsgrupper för att föra fram jämställdhet på den politiska agendan. Dahlerup pekar på det ömsesidiga förhållandet mellan den akademiska sfären och statsförvaltningen vilket möjliggjort ett starkt politiskt inflytande för genusforskare.³⁸ Samtidigt har liberala och moderata debattörer riktat hård kritik mot ”elitfeministerna”, det vill säga ledande politiker och akademiska forskare. De anklagas för att kompromettera både vetenskapens och politikens etiska regler i syfte att upprätta en feministisk dagordning.³⁹ I allmänhet ansluter sig de flesta politiska företrädare emellertid till den jämställdhetspolitiska diskursen.

Utifrån denna bakgrundsteckning är det dags att se närmare på de tre politiska områdena som vi undersöker: 1) Skatteavdrag för hushållsnära tjänster. Denna fråga rör gränsen mellan den offentliga sfären och privatsfären och handlar om företagande, arbetsmarknad och könsbaserad arbetsdelning inom privatsfären. 2) Kvinnor i företagsstyrelser och företagsledningar. Detta problem rör frågan om könskvotering och närmar sig därmed kärnan i det liberala dilemmat med att förena erkännandet av strukturell ojämställdhet med ägande och individuella

rättigheter. 3) Omvandlingen av den of-fentliga välfärdssektorn. Detta är ett område där marknadslösningar och privat företagande framställs som gynnsamt för jämställdhet och individualism.

Hushållsnära tjänster

Vid ett politiskt seminarium sommaren 1993 lade nationalekonomen Anne Marie Pålsson fram ett förslag med syftet att överföra alla hushållstjänster till den reguljära arbetsmarknaden. Det obetalda hushållsarbetet som i huvudsak utförs av kvinnor skulle snart tillhöra historien. Den borgerliga regeringen tillsatte snabbt en utredning som skulle undersöka saken närmare.⁴⁰ Näringslivets organisationer tog aktiv del i processen för att gynna företagande kvinnor. Eftersom kvinnor ansågs vara de som tog hand om hushåll och barn skulle de nu få mer tid till företagandet samt att de skulle få möjligheten att starta nya företag inom den hushållsnära sektorn.⁴¹

Dessa förslag gav omedelbart upphov till politisk strid där bilder frammanades av hur den besuttna klassen utnyttjade hushållstjänare – den så kallade pigdebat-ten. Socialdemokraterna lyckades aldrig utmana detta borgerliga initiativ, utan verkade länge nöjda med att kategoriskt ta avstånd från hela frågan snarare än att *argumentera* mot den. Eftersom både den rapport den borgerliga regeringen beställde 1994 och en senare rapport initierad av den socialdemokratiska regeringen 1997 pekade i samma riktning (avdrag för hushållsnära tjänster skulle sannolikt vara gynnsamt ur sysselsättnings synpunkt), visade sig frågan vara tvetydig för Socialdemokraterna.

Flera inflytelserika debattörer, inte minst från arbetarrörelsen, argumenterade också för en sådan reform. Socialdemokraternas klivna inställning gjorde det möjligt för de borgerliga att behålla initiativet.⁴²

År 2007 kunde den borgerliga regeringen lägga fram sin proposition i frågan.

En central aspekt som sätter sin prägel på nästan alla argument för reformen är att marknaden framställs som huvudinstrumentet för ökad jämställdhet.

Av alla möjliga argument som talade för reformen förblev huvudskälen omvandlingen av ”svart” arbete till ”vitt”, och möjligheten för män och kvinnor att lägga mer tid på sitt arbete.⁴³ Vid sidan av dessa båda huvudpunkter är det frågan om jämställdhet som i störst utsträckning genomsyrar propositionen. En central aspekt som sätter sin prägel på nästan alla argument för reformen är att marknaden framställs som huvudinstrumentet för ökad jämställdhet. Eftersom större delen av hushållsarbetet redan utförs av kvinnor, har vi här ännu ett fält där specifikt så kallad kvinnlig kunskap kan omvandlas till en vara på marknaden, varigenom hittills obetalt och undervärderat ”kvinnligt” arbete kommer att åsättas ett marknadspris. Situationen har framställts som ett win-win-koncept: Kvinnor befrias från sina hushållsuppgifter, vilket möjliggör för dem att öka sin tid på arbetsmarknaden, varigenom deras

inkomst och ekonomiska oberoende ökar. En ”vit” marknad för hushållstjänster öppnar också för nytt företagande, inte minst för kvinnor.⁴⁴

I en artikel från februari 2010 hävdar näringsminister Maud Olofsson att fler än 8 000 personer är sysselsatta inom den nya sektorn, särskilt ”kvinnor och personer med invandrarbakgrund”. Antagandet är att detta är människor som i annat fall skulle ha varit inlåsta på den svarta arbetsmarknaden.⁴⁵ Kombinationen av kvinnor och invandrare aktualiserar oundvikligen frågan om etnicitet, klass och kön.

En viktig kritik mot reformen gällde könsarbetsdelningen inom privatsfären. Oppositionen framhöll att reformen alls inte befriade kvinnor som kollektiv från hushållssysslorna, utan bara omfördelade detta arbete till andra kvinnor och därigenom osynliggjorde arbetsfördelningen inom familjen och hushållet. Enligt Miljöpartiet skulle män fortfarande kunna köpa sig fria och göra det möjligt för sina hustrur att arbeta heltid men utan att behöva offra någonting för egen del.⁴⁶ Av detta skäl ansågs reformen sakna verklig förändringspotential.

Enligt den politiska borgerligheten missar denna typ av invändningar poängen. Hur problematisk arbetsdelningen än må vara är de liberala avsikterna rent pragmatiska. Attitydförändringar, avslöjande av grundläggande könskraftförhållanden med mera kan inte få saker att hända tillräckligt fort. Hoppet ställs istället till marknaden.

Man skulle kunna dra slutsatsen att genusarbetsdelningen i sig inte betraktas som ett allvarligt problem ur jämställd-

hetssynpunkt. Snarare är det att kvinnors arbete ständigt har varit undervärderat, dolt och suttit fast i den offentliga välfärdssektorns fälla, det vill säga låga löner och brist på karriärmöjligheter. Enligt detta resonemang är det bara ett rimligt pris på marknaden som förändrar historiska orättvisor utifrån individens behov och önskemål.

Könskvotering

Det råder stor politisk enighet kring det faktum att kvinnor är underrepresenterade i de stora företagens ledningar och styrelser. Däremot råder knappast någon enighet kring vad som bör göras åt detta. 1999/2000 tog den socialdemokratiska regeringen tag i problemet, men ännu i relativt milda ordalag.⁴⁷ I en riksdagsdebatt 2002 höjde jämställdhetsministern Margareta Winberg tonläget och meddelade att regeringen övervägde att lagstifta om könskvotering.⁴⁸ 2005 tillsatte regeringen en utredning med direktivet att en minirepresentation på 40 procent av varje kön var ett önskvärt mål. Utredningen kom till slutsatsen att det inte fanns några juridiska hinder för en sådan lagstiftning, men när den till sist presenterades på sommaren 2006 var det för sent.⁴⁹ När Socialdemokraterna samma höst förlorade valet begravdes reformen.

Enligt utredaren var huvudskälet bakom utredningen inte någon starkare önskan hos den socialdemokratiska regeringen att tvinga fram jämställdhet genom lagstiftning. Ett näringsliv med inriktning på att reglera sig självt vore den ojämförligt bästa lösningen. Hotet om könskvotering var sålunda ett uttryck för ren otålighet.⁵⁰

I sina svar på regeringspropositionen om kvoteringsåtgärder gav de borgerliga partierna fritt utlopp åt sitt motstånd mot varje form av kvotering.⁵¹ Moderaterna hävdar att kvotering representerar en rent matematisk form av rättvisa som saknar kraft att verkligen förändra djupt rotade attityder. Tvärt om riskerar den att cementera antikverade uppfattningar om kvinnor som beroende av särskilda fördelar. Verkligen jämställdhet kan inte tvingas fram, menar de.⁵² Kristdemokraterna och Folkpartiet betonar att kvotering innebär en inskränkning av äganderätten.⁵³

Jämställdhetsminister Nyamko Sabuni från Folkpartiet har argumenterat till förmån för politiska åtgärder som skapar *villkor* som är gynnsamma för jämställdhet. Diskriminering, stereotyper och våld ingår alla som delar i strukturer som begränsar kvinnors handlingsfrihet. Kvotering kan enligt Sabuni inte förändra någonting av detta eftersom det bara påverkar *resultatet* på ett ytligt sätt. De liberala åtgärderna verkar på olika nivåer: Hushållsnära tjänster frigör tid och fler kvinnor som företagare leder på sikt till styrelseuppdrag; med fler kvinnor som verkställande direktörer kommer fler kvinnor att kvalificera sig för att sitta i storbolagens styrelser. Till detta kommer lagstiftningen mot diskriminering. Sabuni betonar också att det inte är en uppgift för regeringen att röra äganderätten.⁵⁴

Den 8 mars 2006 publicerade *Dagens Nyheter* en artikel undertecknad av tjugo VD:ar, samtliga kvinnor och en del medlemmar i Företagarna. Artikeln handlade om könskvotering till bolagsstyrelser. De ansåg att all form av kvotering var ett hot mot äganderätten och de individuella rättigheterna.

Som kvinnliga företagare tvingas vi påpeka för regeringen att detta är uttryck för en fördom. Som kvinnor och företagare är det fullkomligt naturligt för oss att ta strid mot lagstadgad kvotering till styrelser och för företagens rätt, och skyldighet, att styra sin verksamhet.⁵⁵

VD:arna vände sig mot att bli betraktade som ett kollektiv. De individuella rättigheterna kunde förloras om de länkades samman med grupptillhörighet. Deras dilemma var att de argumenterade utifrån att de var ett kollektiv. Å ena sidan vände de sig – som grupp – emot att bli betraktade som kollektiv. Å andra sidan kunde de lättare få genomslag i medier – som kollektiv – för att därigenom kunna påverka politiken. Som individer värnade de om äganderätten, men de gick samman som ett kollektiv för att föra fram sina åsikter. I namn av ”kvinnors intressen” ville de krossa myter om företagande kvinnor såsom annorlunda än män eller i särskilt behov av statliga åtgärder och lagstiftning.⁵⁶ De ville istället understryka företagsamhetens samlade enighet och samtidigt tillintetgöra kvoteringshotet. Detta var inte vad kvinnor inom näringslivet efterfrågade.

Vi menar att den politiska borgerlighetens kritik mot kvotering fokuserar på två områden. För det första innebär kvotering en direkt attack mot äganderätten. Styrelsernas sammansättning är en fråga uteslutande för ägarna/aktieinnehavarna och inte för staten eller regeringen. För det andra är kvotering ett missriktat instrument. Den leder till en ”matematisk” rättvisa som missar poängen: problemet måste angripas på den exekutiva nivån snarare än på styrelsenivån, och dessutom berör inte förslaget ojämlikhetens grundläggande orsaker. Att det skulle kunna finnas en intressekonflikt mellan jämställdhet och individuellt ägande är inte något som lyfts fram. Istället framhålls att kvinnor *som individer* skulle förlora på att befordras på andra grunder än rena meriter. Kvotering riskerar snarare att förstärka fördomar om kvinnor *som kollektiv* i konstant behov av särskilt stöd. Vad som blir synligt är att även om man erkänner förekomsten av ojämlika strukturer så blir lösningarna individuella.

Men kvoteringsfrågan lever vidare och en allt större splittring inom borgerligheten märks.⁵⁷ Inte minst mot bakgrund av att Norge 2006 införde en kvoteringslag och att Island har beslutat att införa en sådan lag 2013, om inget hänt på frivillig väg innan dess.⁵⁸

Den offentliga välfärdssektorn

Den borgerliga regering som kom till makten 1991 har ibland fått symbolisera skiftet mot nyliberalism.⁵⁹ På många sätt är dess kursändring i nyliberal riktning uppbenbar. De retoriskt formulerade principerna för den ekonomiska politiken som individens fria val, behovet av fri konkurrens och

välfärdssektorns effektivisering beskrevs av regeringen själv som en ”revolution”.⁶⁰

Under 2000-talet har nyliberalism blivit receptet på problemen med både välfärdstjänster och jämställdhet. Inom borgerligheten läggs tonvikten på problemen lite olika. Moderaterna anser att den segregerade arbetsmarknaden missgynnar kvinnors personliga frihet. Det är således bristen på alternativ som leder till lägre löner och bidrar till att konservera könsroller. Välfärdsstaten har blivit en så kallad kvinnofälla.⁶¹ För Folkpartiet betyder nedmonteringen av den offentliga sektorn själva öppningen för privata alternativ. Kvinnor får möjligheter till privat företagande inom en sektor där de har både erfarenhet och expertkunskap. Folkpartiet tycks i allmänhet hänvisa till sitt historiska arv som den ekonomiska liberalismens banérförare. Kvinnligt företagsägande inom den offentliga välfärdssektorn är en fråga om att bryta ner de sista barriärerna som hindrar kvinnor från att bli ekonomiskt fullvärdiga medborgare.⁶² Centerpartiet ser också avregleringen av välfärdssektorn som ett sätt att stimulera kvinnors företagande inom utbildning och hälsovård.⁶³

Sammanfattningsvis beskrivs välfärdssektorn som en monopoliserad kvinnofälla. Den svenska arbetsmarknaden utmålades som förevigandet av traditionella könsroller och könsbaserad ojämlikhet. Att underkasta välfärdssektorn en fri marknad och privat företagande kan därför framställas som ett essentiellt projekt för kvinnors emancipation.

Liknande argument dyker också upp i regeringens handlingsplan för jämställdhet,

som numera starkt betonar arbetsmarknaden och entreprenörskapet. Kvinnor förväntas att fortsätta arbeta med traditionella sysselsättningar som vård och omsorg, fast som företagare eller som privatanställda.⁶⁴ Det är således inte den rådande genusarbetsdelningen som är det politiska huvudproblemet. Huvudproblemet är den offentliga välfärdssektorn. Framtidsplanerna för det nyliberala samhället visar att kvinnor även i fortsättningen kommer att arbeta i traditionella kvinnoyrken.

I denna förändringsprocess inriktad på avreglering och privatisering har företagens egna organisationer spelat en inte obetydlig roll. Näringslivets opinionsbildning påbörjades från slutet av 1970-talet och vid mitten av 1990-talet började Timbro ge ut debattböcker och skrifter om jämställdhet. Feminism och jämställdhet blev frågor för dagen för näringslivet.⁶⁵ Ulrika Jansson visar hur Svenskt Näringsliv under 00-talet konstruerade olika sorters diskurser utifrån jämställdhet och kvinnors företagande.⁶⁶ På liknande sätt agerar Företagarna. De samarbetar med Svenskt Näringsliv, med olika företagsnätverk och direkt med enskilda riksdagsledamöter. Företagarna arbetar på olika nivåer. Dels skriver organisationen flerpartimotioner (som riksdagsledamöterna undertecknar) för att främja kvinnors företagande, dels ger den varje år ut en anseilig mängd rapporter för att visa hur illa ställt det är med kvinnors företagande och jämställdheten. Dessutom publiceras rapporter om vilka kommuner som anses mest eller minst företagsvänliga, och priser delas ut till Årets företagare, något som ger stor uppmärksamhet i lokala medier.⁶⁷ På liknande sätt arbetar Svenskt Näringsliv med opinionsbildningen.⁶⁸ För företagsorganisationerna är allt som kan gynna mer företagande essentiellt och jämställdhet blir till något som kan förtydliga marknadens potential och kvinnors individuella frigörelse.⁶⁹

Feminism och jämställdhet

Den jämställdhetspolitik som näringslivsorganisationerna och den politiska borgerligheten fört fram sedan mitten av 1990-talet, delvis under motstånd delvis med tyst acceptering från andra vågens feminism, har handlat om att gynna privatiseringar av den offentliga sektorn och företagsamheten generellt. Talet om kvinnors företagande och jämställdhet har visat sig vara en murbräcka som fått genomslag inom ett brett politiskt fält.

Det finns således goda skäl för Frasers påstående att marknaden framställs som den viktigaste lösningen på de flesta politiska problem. När det gäller frågan om den offentliga välfärdssektorn och skatteavdrag för hushållsnära tjänster är det uppenbart att könsarbetsdelningen inte är det främsta bekymret för den politiska borgerligheten. Kvinnor kan mycket väl fortsätta städa och stå för omsorgen om barn, gamla och sjuka. Att kvinnor kommer att bli kvar i samma yrken men som

ägare av, eller anställda i, privata företag, ses som ett framsteg för jämställdheten. Ingenstans förs en diskussion om att kvinnors låglöneyrken riskerar att bli kvinnors lågförtjänstföretag, eller ett sätt att anställa sig själv – när ingen annan gör det.⁷⁰

Denna brist på ambition att förändra genomgående könspräglade strukturer pekar mot att den verkligt omformande kraften snarare skulle ligga i hela samhällets omvandling i enlighet med nyliberalismens principer.

Detta ger oss två alternativ. Det första är att varje hänvisning till jämställdhet och feminism bara är en läpparnas bekännelse samtidigt som jämställdheten underordnas nyliberalismens övergripande mål. Det andra alternativet är att marknaden faktiskt har potentialen att omvandla samhället på ett sätt som kan visa sig gynnsamt för en del kvinnor. Kvinnors ekonomiska medborgarskap får därigenom en annan klang.

Praktiskt taget alla erkänner numera existensen av strukturell underordning av kvinnor, och även moderater använder nu termer som könsmaktsordning. Partiet deklarerade 2009 att det *inte* utesluter lagstiftning om könskvotering om förhållandena inte förbättras.⁷¹ Både Anders Borg och Per Schlingmann kallar sig feminister men definitionen av begreppet har tydligt förändrats (se citatet i början). Samtidigt har de liberala partierna gradvis förflyttat sig från en mer tvetydig socialliberal position i riktning mot en mer uttalad nyliberalism, där marknaden framställs som en jämställdhetens välgörare.

Genom att kombinera frågor om företagande, ägande, individualism och

ekonomisk makt med begrepp som strukturell underordning och jämställdhet har den politiska borgerligheten skapat en uppdaterad liberal feminism. Den har inte stulit feminismen från vänstern utan snarare

Ingenstans förs en diskussion om att kvinnors låglöneyrken riskerar att bli kvinnors lågförtjänstföretag, eller ett sätt att anställa sig själv – när ingen annan gör det.

omformulerat den efter sina egna behov och utan större motstånd eller argumentation från andra vågens feminister. När Gudrun Schyman efter valet 2006 började handla aktier för att kunna påverka börsbolagen att tillsätta fler kvinnor i styrelserna kan detta, med Wendy Larner i åtanke, ses som en förhandling med den liberala feminismen.⁷² Feminismen – som vi kände den – har ändrat karaktär och är idag något annat.

Larner framhåller hur nyliberalismens frammarsch kan ses som resultatet av just förhandlingar. Och i dessa förhandlingar har såväl feminismen som frågan om jämställdhet dragits in. Mot den liberala feminismen framhålls hur denna avstår från att ifrågasätta den grundläggande samhällsordningen och nöjer sig med just jämställdhet inom rådande ordning. Men detta hindrar inte en nyliberal feminism från att ta till sig begrepp som könsmaktsordning och strukturell ojämställdhet, dock med andra syften och i en annan kontext än vänsterfeminismens. Idag handlar feminism och

jämställdhet (som under 1800-talet) om kvinnors rätt till företagande, ägande, ekonomisk makt och individuell karriär. Den nyliberala feminismen framstår inte som någon samhällsomstörtare, utan det transformativa handlar om att stöpa om hela samhället enligt marknadens och individualismens logik.

Detta förenande av individualism med erkännandet av strukturell underordning kan lätt uppfattas som ett dilemma. För den liberalism som betonar jämlika förutsättningar framför jämlikt utfall är dock detta knappast något grundläggande problem. Den politiska borgerlighetens företrädare försitter knappast några tillfällen att tillbakavisa vad de ser som kollektiva lösningar, och framstå som garantier för individens rättigheter. Och i deras ögon är det bara marknaden som kan tillhandahålla den mångfald och valfrihet som krävs för att tillgodose dessa.

Kanske har Nancy Fraser rätt. Om feminismen i grunden är en vänsterradikal rörelse så är den för närvarande kraftigt vingklippt. Feminism och jämställdhet är förvisso del av politikens huvudfåra men befriade från det mesta av sin radikala potential.

Men Fraser kan också ha fel. Feminismen har kanske aldrig varit något annat än en *del* av en bredare politisk utveckling, vilket skulle innebära att feminismen helt enkelt följt med tidvattensvågen. Betraktad ur ett sådant perspektiv är det vi nu bevittnar en nytänd nyliberal feminism med individuellt ägande i blick, lierad med marknaden och med jämställdheten som vapen.

Noter

- 1 Per Schlingmann: "Läget är öppet", *Expressen* 10/6 2010, www.expressen.se (2011-01-21).
- 2 Begreppet *den politiska borgerligheten* är hämtat från Lars Ekdahl: *Välfärdssamhällets spegel. Kommunal 1960-2010*, Premiss 2010, s. 30. I begreppet inkluderas alla borgerliga partier samt liberala och konservativa samhällsdebattörer.
- 3 Petra Ulmanen: *(S)veket mot kvinnorna och hur högern stal feminismen*, Atlas 1998, kapitlet "Offensiven från höger" och "Från gröt-i-huvudet till anti-stat". Se också Ekdahl 2010, s. 202-205, 298.
- 4 Nancy Fraser: "Feminism, Capitalism, and the Cunning of History", *New Left Review* 2009:56, s. 107f, även publicerad som "Feminism, kapitalism och historiens list", *Häftet för kritiska studier* 2009:198-199. Här refereras till det engelska originalet.
- 5 Tiina Rosenberg: "Är könet kallare än kapitalet? Feminismens uppgång och fall i Sverige", *Tidskrift för genusvetenskap* 2010:3, s. 53-58.
- 6 Eva Blomberg, Ylva Waldemarson & Martin Wottle: "Jämställt företagande 1990-2010", *Kvinnors företagande - mål eller medel?*, Eva Blomberg, Gun Hedlund & Martin Wottle (red.), SNS 2011.
- 7 Blomberg, Waldemarson & Wottle 2011.
- 8 Fraser 2009, s. 108.
- 9 Fraser 2009, s.100-107.

- 10 Fraser 2009, s. 99.
- 11 Fraser 2009, s.109.
- 12 Fraser 2009, s. 111f. Jfr. Hester Eisenstein: "A Dangerous Liaison? Feminism and Corporate Globalization", *Science & Society*, 2005:3, s. 487-518.
- 13 Se till exempel diskussionen mellan Nancy Fraser och Axel Honneth i Nancy Fraser: *Den radikala fantasin – mellan omfördelning och erkännande*. Daidalos 2003.
- 14 Fraser 2009, s.112f.
- 15 Wendy Larner: "Neo-liberalism: Policy, Ideology, Governmentality", *Studies in Political Economy* 2000:63, s. 5.
- 16 Larner 2000, s. 20f och passim.
- 17 Larner 2000, s. 19f.
- 18 Larner 2000, s. 20.
- 19 Ulla Manns: *Den sanna frigörelsen. Fredrika Bremer-förbundet 1884-1921*, Symposium 1997, s. 242f. Emma Isaksson: *Kvinnokamp. Synen på underordning och motstånd i den nya kvinnorörelsen*, Atlas 2007, s. 38f.
- 20 Judith Evans: *Feminist Theory Today. An Introduction to Second-Wave Feminism*, Sage 1996 s. 15.
- 21 Gal Gerson: "Liberal Feminism: Individuality and Opposition in Wollstonecraft and Mill", *Political Studies*, 2002:50, s. 805f.
- 22 Christina Florin & Bengt Nilsson: "Något som liknar en oblodig revolution..." *Jämställdhetens politisering under 1960- och 70-talen*, Umeå universitet 2000. Christina Florin: "Skatten som befriar. Hemmafruar mot yrkeskvinnor i 1960-talets särbeskattningsdebatt", *Kvinnor mot kvinnor. Om systerskapets svårigheter*, Christina Florin, Lena Sommestad & Ulla Wikander (red.), Norstedts 1999. Jessica Lindvert: *Feminism som politik. Sverige och Australien 1960-1990*, Boréa 2002. Ulrika Jansson: *Den paradoxalt nödvändiga kvinnan. Könsdiskurser i Svenskt Näringsliv – ett nyliberalt drama*, Karlstad University Studies 2010:30, s. 42-45.
- 23 Lotta Lerwall: *Könsdiskriminering. En analys av nationell och internationell rätt*, lustus förlag 2001, s. 74-75.
- 24 Agneta Hugemark: *Den fängslade marknaden. Ekonomiska experter om välfärdsstaten*, Arkiv 1994, särskilt kap. 7.
- 25 Forskarna är inte eniga om vilken betydelse detta påstådda nyliberala genombrött fick i Sverige på 1980-talet. Medan exempelvis Kristina Boréus hävdar att utvecklingen är genomgripande påstår andra, som Martin Wiklund, att det är en överdrift att tala om en systematisk nyliberal omvandling. Torbjörn Nilsson pekar i en studie av högerpartiet/moderaterna på förekomsten av en utdragen strid mellan nyliberala och mer konservativa fraktioner inom partiet. Kristina Boréus: *Högervåg. Nyliberalism och kampen om språket i svensk offentlig debatt 1969-1989*, Tiden 1994. Martin Wiklund: *I det modernas landskap. Historisk orientering och kritiska berättelser om det moderna Sverige mellan 1960 och 1990*, Symposium 2006. Torbjörn Nilsson: *Mellan arv och utopi. Moderata vägval under 100 år, 1904-2004*, Santérus 2004.
- 26 *90-talsprogrammet – En debattbok om arbetarrörelsens viktigaste frågor under 90-talet*, Tiden 1989. Ylva Waldemarson: *Mellan individ och kollektiv. Kommunal 1960-2010*, Premiss 2010, s. 272-276. Ekdahl 2010, s. 195-206.
- 27 Ulmanen 1998, s. 107-115. Ekdahl 2010, s. 202-206.
- 28 <http://www.ruterdam.com/about> (2011-02-08). Företagsamma kvinnor är lokalt verksamma nätverk och bildades till exempel i Eskilstuna 1995.
- 29 Gunnel Gustafsson: "The Women Can Foundation", *Towards a New Democratic Order? Women's Organizing in Sweden in the 1990s*, Gunnel Gustafsson (red.), Publica 1997, s. 69-71.
- 30 Företagarna, Näringspolitiska verksamheten, 1990, s. 13.
- 31 Helene Ahl: "Politik för kvinnors företagande i Sverige och USA", *Kvinnors företagande – mål eller medel?*, Eva Blomberg, Gun Hedlund & Martin Wottle (red.), SNS 2011, s. 305-309.
- 32 Kjell Östberg: "Först så går det upp... Svensk kvinnorörelse i ett longitudinellt

- perspektiv", *Än män då? Kön och feminism i Sverige under 150 år*, Yvonne Svanström & Kjell Östberg (red.), Atlas 2004, s. 156f.
- 33 Östberg 2004, s. 158-162.
- 34 Christina Bergqvist, Tanja Blandy Olsson & Diane Sainsbury, "Swedish State Feminism: Continuity and Change", *Changing State Feminism*, Joyce Outshoorn & Johanna Kantola (red.), Palgrave Macmillan 2007, s. 242. Signifikant är kanske även boken *F-ordet*, Petra Östergren (utg.), Alfabeta 2008, som syftar till att presentera dagens feminism och som nästan uteslutande handlar om sexualitet, våld och prostitution.
- 35 Joyce Outshoorn & Johanna Kantola: "Assessing Changes in State Feminism over the Last Decade", *Changing State Feminism*, Outshoorn & Kantola 2007, s. 272f.
- 36 Drude Dahlerup: "Feministisk partipolitik? Om skillnader i dansk och svensk jämställdhetsdebatt", *Framtiden i samtiden. Könrelationer i förändring i Sverige och omvärlden*, Christina Florin & Christina Bergqvist (red.), Institutet för framtidsstudier 2004, s. 240ff.
- 37 Dahlerup 2004, s. 243f. En motion från Kristdemokraterna illustrerar detta. Efter en djupanalys av feminismens förhållande till deras eget kristna begreppsarv drar de konklusionen att de inte kan betrakta partiet som feministiskt hur angelägen jämställdheten än må vara. Motion 2005/06:A370.
- 38 Dahlerup 2004, s. 254f.
- 39 Ett exempel är boken *Elitfeministerna* av journalisten Susanna Popova (Bonnier Fakta, 2004). En likartad debatt initierades i september 2009 av Göran Hägglund, Kristdemokraternas ledare. Tillsammans med andra representanter för en påstådd "radikal elit" som dominerar den allmänna opinionen i Sverige beskrivs genusforskare som alltför isolerade från det liv som "verklighetens folk" lever. *Dagens Nyheter* 2009-09-17, Debatt s. A6.
- 40 Ellinor Platzer: *En icke-lag i sökljuset. Exemplet hushållstjänster i Sverige*, Research Report 2004:4, Sociology of Law, Lund University 2004, s. 21-26.
- 41 Företagarna, Verksamhetsberättelse 1995, s. 20, se också Jansson 2010, s. 123-126.
- 42 Lisa Öberg: "Ett socialdemokratiskt dilemma. Från hembiträdesfråga till pigdebatt", Florin, Sommestad & Wikander 1999, s. 190-193. Även SOU 1994:43, *Uppskattad sysselsättning* och 1997:17, *Tjänstebeskattningsutredningen*. Se också Jansson 2010, s. 126.
- 43 Proposition 2006/07:94, *Skattelättnader för hushållstjänster m.m.*, s. 1, 34f.
- 44 Proposition 2006/07:94, s. 30-32, 35. Även Skatteutskottets betänkande 2006/07:SkU15, s. 4.
- 45 "Datorsupport ska vara avdragsgillt", *Aftonbladet* 6/2 2010, Debatt s. 28.
- 46 Reservation nr 1 (S, V) & nr 2 (MP) till Skatteutskottets betänkande 2006/07:SkU15; Motion 2006/07:Sk14 (MP).
- 47 Regeringens skrivelse 1999/2000:24, *Jämställdhetspolitiken inför 2000-talet*, sektion II:1.2.
- 48 Kammarens protokoll 2002/03:14, 2002-11-08, anförande nr. 34.
- 49 Departementsserie, Justitiedepartementet Ds 2006:11.
- 50 Catarina af Sandeberg: "Få aktiebolag påverkas av mitt kvoteringsförslag", *Dagens Nyheter* 7/6 2006, Debatt, s. A6.
- 51 Proposition 2005/06:155, *Makt att forma samhället och sitt eget liv - nya mål i jämställdhetspolitiken*. Även Arbetsmarknadsutskottets betänkande 2005/06:AU11.
- 52 Motion 2005/06:A4 (M).
- 53 Motion 2005/06:A259 (FP), 2005/06:A3 (KD).
- 54 *Expressen* 27/10 2008, s. 4. Även Kammararens protokoll 2009/10:74, 2010-02-12, 17§, Interpellationssvar, anförande nr. 94, 96 och 98.
- 55 "Kvotering en förolämpning mot kvinnor i näringslivet", *Dagens Nyheter* 8/3 2006, Debatt s. A6.
- 56 Jfr. Maud Eduards: *Förbjuden handling*.

- Om kvinnors organisering och feministisk teori*, Liber 2002, s. 125-129.
- 57 Se *Dagens Nyheter* 30/7 2010, Debatt, "Fler kvinnliga chefer viktigare än kvotering". *Lag & Avtal*, 27/5 2010 *Nyheter*, "Splittrat om kvotering". *Veckans Affärer* 15/3 2010, *Nyheter*, "Segern är norsk". *Svenska Dagbladet* 6/3 2010, Näringsliv, "Mäktiga kvinnor för kvoteringslag", nätupplagorna (2011-01-18).
- 58 NIKK magasin nr 2010:2, s. 22-23.
- 59 Tommy Möller: *Svensk politisk historia. Strid och samverkan under tvåhundra år*, Studentlitteratur 2007, s. 260-262.
- 60 Proposition 1991/92:38, *Inriktningen av den ekonomiska politiken*, s. 4f, 37f.
- 61 Motion 2003/04:A258 (M), sektion 4.1, 4.4 & 8.4,
- 62 Motioner 2003/04:A4 (FP), 2003/04:A307 (FP), sektion 7-10, Motioner 2003/04:N226 (FP), 2004/05:N391 (FP), 2005/06:N244 (FP), 2005/06:N437 (FP).
- 63 Motion 2003/04:A302 (C), sektion 6, 9-10.
- 64 Regeringens skrivelse 2008/09:198. *En jämställd arbetsmarknad - regeringens strategi för jämställdhet på arbetsmarknaden och i näringslivet*, s. 7, 33-36, 47-49. Se också Elisabeth Sundin & Malin Tillmar: "Kvinnors företagande i spåren av den offentliga sektorns omvandling", i *Kvinnors företagande - mål eller medel?*, Eva Blomberg, Gun Hedlund & Martin Wottle (red.), SNS 2011, s. 207-210.
- 65 Jansson 2010, s. 25-26, Ulmanen 1998, kap. "Offensiven från höger."
- 66 Jansson 2010.
- 67 Företagarna, Verksamhetsberättelser 1991-2005; Aktuellt och opinion, *Kvinnors företagande - är det illa ställt?* 29/6 2009, www.foretagarna.se; Företagarna, Rapport, *Jämställt företagande 2009*; Företagarna, Remisser och skrivelser PM Skattelättnader för hushållstjänster Fi2006/7311 29/1 2007; Yttrande till SOU 2008:89 Trygghetssystemen för företagare 16/12 2008; Yttrande till SOU 2008:57 Skattelättnader för hushållstjänster 20/8 2008; Yttranden till SOU 2008:4 Omreglering av apoteksmarknaden 11/4 2008; Yttrande till SOU 2008:33 Apoteksmarknadsutredningen, www.foretagarna.se (2011-02-08).
- 68 Se Jansson 2010.
- 69 Företagarna, Rapport *Jämställt företagande 2009*, www.foretagarna.se (2009-02-10); Företagarna, Kongressprotokoll, Näringspolitisk plattform 2002-2004, s. 5.
- 70 Ursula Hård, Elisabeth Sundin & Malin Tillmar: *Kvinnors företagande. Arbetsmarknadsbeteende och organisatorisk lösning*, Arbetsmarknadsinstitutet 2007.
- 71 Moderaterna, Jämställdhetspolitisk plattform, november 2009, (<http://www.moderat.se/web/Jamstallldhet.aspx>), s. 8f (2011-02-08). Se även en intervju med den moderate partisekreteraren Per Schlingmann i *Veckans Affärer* 20/1 2010.
- 72 *Dagens Nyheter* 20/11 2006, Debatt www.dn.se/debatt/kop-aktier-for-att-oka-jamstallldheten (2011-02-08).

Nyckelord

jämställdhetspolitik, politik, nyliberal feminism, historia, kvinnors företagande

Martin Wottle

Samtidshistoriska institutet
Södertörns högskola
141 89 Huddinge
E-post: martin.wottle@sh.se

Eva Blomberg

Samtidshistoriska institutet
E-post: eva.blomberg@sh.se

